

דף שבועי

היורש הראוי יוסף פריאל

מושג גם של "תסמונת בני מצילי העולם". כלומר, התופעה של אנשי ציבור שמפספסים את חינוך ילדיהם. עיסוקיהם הרבים בצורכי הציבור, לעיתים בנושאים הרי-גורל, אינם מותירים להם פנאי לעסוק בחינוך ילדיהם.

אם כן, בניו של משה לא נמצאו ראויים להנהגה, אך גם הבחירה ביהושע איננה ברורה: וכי הכרת הטוב והכבוד לרב הם המקנים תפקידים? מדרש אחר מתאר את ההפתעה של העם ממינוי זה (יל"ש משלי תתקנט):

"אוֹצֵר נְחֻמָּד וְשִׁמּוֹן בְּנֵי חֲמֹם" (מש' כא:כ) – זה משה, "וְיֹכְסִיל אֲדָם יְבַלְעֵנוּ" (שם:שם) – זה יהושע, שלא היה בן תורה, והיו ישראל קורין אותו כסיל.

השאלה היא למי העם ציפה? אם יהושע לא עלה בדעתם כמנהיג הבא, אז מי כן? מי היה המועמד הטבעי הראוי לרשת את משה? ניתן לשער שהיו שלושה מועמדים: האחד – עתניאל בן קנז, שעליו מספר המדרש (תמורה טז ע"א):

אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזרות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אף על פי כן החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו.

לכאורה, אם כן, הוא המנהיג הראוי, אלא שהוא לא נבחר, ורק לאחר מות יהושע הוא מונה להיות השופט הראשון, ככתוב בספר שופטים (ג:ז).³

ולכן נוצר הביטוי זה. וראו את הסרט המעניין בת הרב העוסק בתופעה:

<https://www.youtube.com/watch?v=EZRa-yEu2RE>
ראו עוד בספרה של פוריה גל-גץ **הדתלשים**, תל-אביב 2011, עמ' 105-106. ביבליוגרפיה רחבה לכל תחום ה"חילון" במגזר הדתי ניתן למצוא במחקרו העדכני של אריאל פינקלשטיין, **החברה הדתית לאומית בנתונים**, ירושלים תשפ"א, עמ' 374-378.

³ המקרא אינו מסביר מדוע הוא לא נבחר קודם לכן, ומדוע נבחר עתה. ראו: י' רוזן, "עתניאל בן קנז – מנהיג דו רבדי", **מגדים יב** (תשנ"א), עמ' 41-48. כיוון אחר ראו אצל יוספוס: Christopher Begg, "Israel's first judge according to Josephus", *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 60/4 (2006), pp. 329-336.

התיאור בתורה מציג את משה רבנו כמגיב לדברים ופותר בעיות, אך כמעט אף פעם לא כדמות שיוצרת מצבים. והנה, בפרשתנו משה מבקש: "יִפְקֹד ה' אֱ-לֹהֵי הַרוּחַ לְכָל בֶּשֶׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה". ותגובת ה': "קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ" (במ' כז:טז, יח).

חז"ל, בעינים החדה, חשו שבקשה חריגה זו מבטאת משהו אישי, והם חשפו אותו בפנינו במדרש מפתיע (במד"ר כא, יד):

אמר משה: הרי השעה שאתבע בה צרכי. אם הבנות יורשות – בדין הוא שירשו בני את כבודי.

והדבר מפתיע; משה מבקש מנהיגות לבניו. אך מה טיבם? הרי מלבד הסיפור על הולדתם ושמותיהם (שמ' יח:ג-ד) איננו יודעים עליהם דבר?

כצפוי, הקב"ה פוסל את מועמדותם של בני משה, ובוחר ביהושע:

אמר לו הקב"ה: "נִצַּר תִּאֲנֶה יֹאכַל פְּרִיָה" (מש' כז:יח) – בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד.

כלומר, הבנים מואשמים בכך שלא עסקו בתורה. כיצד ניתן להבין זאת?

ייתכן שההסבר לכך הוא שמאחר שהם לא היו נוכחים בטקס הרוחני של מתן תורה, כי הם היו עם אימם אצל אביה הגוי, יתרו, החסיר מהם ה' את העוצמה הדתית ששרתה על אלה שהיו נוכחים במעמד המקודש. המשמעות של "לא למדו תורה" היא: לא הגיעו לדרגה הראויה הנדרשת להנהגת עם ישראל.¹

כיוון מודרני יותר יכול לדבר על "תסמונת בני הרבנים". זוהי תופעה של בני רבנים או בנותיהם שאינם הולכים בדרכי הוריהם, בעיקר כי הרף הדתי הגבוה שמציבים הוריהם אינו מתאים להם.² יש

* הרב ד"ר יוסף פריאל מרצה לתנ"ך וזמר עברי בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, ובמכללות "גבעת וושינגטון" ואורות.

** המאמר מוקדש לבתי רבקה נ"י, עם כניסתה למצוות בשבת זו.

1 הדברים אינם כתובים בפירוש, אך יכולים להשתמע מפירושו הארוך של ראב"ע לשמ' יח:א, שיתרו בא עם נכדיו, בני משה, רק לאחר הקמת המשכן.

2 איני מכיר מחקר שמצא שיש חילון רב יותר דווקא אצל בני רבנים, אלא שמקרים כאלה בולטים יותר,

משה טקס ובו העביר את מושכות ההנהגה לידי יהושע, וכך הוכיח שיהושע ראוי להנהגה, גם זו הדתית:

באותה שעה עשה משה ליהושע כבוד גדול ופאר רב בפני בני ישראל, והיה כרוז יוצא מלפניו בכל מחנה ישראל לאמר: בואו ושמעו דברי הנביא החדש שיקום עלינו היום. עלו כל ישראל לכבודו של יהושע, ואח"כ צוה משה להביא כסא של זהב ועטרה של מרגליות וכובע של מלכות ולבוש ארגמן, והיה **משה עומד ומסדר ומעריך מערכות וספסלים** של סנהדרין ושל ראשי גדודין ושל כהנים. ואח"כ הלך משה אל יהושע והלבישו ונתן עליו העטרה והושיבו על כסא של זהב והעמיד עליו מתורגמן לדרוש בפני כל ישראל. ומי היה המתורגמן – כלב בן יפונה. ויהושע דורש בפני כל ישראל ובפני משה רבו (אוצר המדרשים, משה, עמ' 365).

אולם, מדרש אחר מלמד שגם פעולותיו אלו של משה לא לגמרי הועילו, וחלק מן העם עדיין היה בוש במנהיגו החדש: "זקנים שבאותו הדור אמרו: פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה, אוי לאותה בושה" (בבא בתרא עה ע"א).

משמעות התיאור של מישהו "כפני לבנה" מול אחר שהוא "כפני חמה" היא, שהוא צל חיזור של המקור!⁴

האם צדקו מתנגדיו?

לדעתי לא! לפי המתואר בתנ"ך, תקופת הנהגתו של יהושע הייתה אחת התקופות הפחות סוערות ביחסי מנהיג ועם. אמנם העם לא עמד במשימת הכיבוש כיאות (יהו' יג:א), וע"י כך גם אפשר את יצירת התשתית לגל העבודה הזרה ששטף את העם מייד עם מותו (כדברי המלאך בבוכים [שו' ב:ג]), אבל לא היו מנהיגים רבים בתנ"ך שהעם הלך עימם ולא נגדם.⁵ כך שמבחינת תכונות ההנהגה, יהושע אכן היה "איש אשר רוח ב'ו" (במ' כז:יח).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 הסבר על מדרש זה ראו אצל י' מלכה, "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה", **מרחבים** א (תשמ"ג), עמ' 42-65.

5 ראו במיוחד את ספרו של א' עסיס, **ממשה ליהושע ומנס לטבע**, ירושלים תשס"ה.

המועמד השני היה פינחס, נכדו של אהרון הכהן, שקיבל ברכה מה' על תגובתו למעשה זמרי, כמתואר בתחילת פרשתנו: "הִנְנִי נֹתֵן לּוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם. וְהִיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנֶת עוֹלָם" (במ' כה:יב-ג).

אך פינחס לא נבחר, כנראה בגלל החשיבות של הפרדת הרשויות. פינחס הוא כוהן העתיד להיות כוהן גדול, והמנהיג של העם לא אמור להיות ממשפחת הכהונה.

המועמד האפשרי השלישי הוא בן בריתו של יהושע בסיפור המרגלים, כלב בן יפונה משבט יהודה, שלמעשה הוא אחיו הגדול של עתניאל (על פי יהו' טו:יז). אך גם הוא לא נבחר.

נחזור, אם כן, על שאלתנו: **למה דווקא יהושע?** טרם נענה עליה, נבחן את דמותו של יהושע כפי שהיא עולה מהתיאורים בתורה. לראשונה אנו נפגשים בו לאחר יציאת מצרים, במלחמת עמלק: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הֲלָחֵם בְּעַמְלֵק" (שמ' יז:ט).

מיהו יהושע זה? לא ידוע. רק חודש אחר כך, במתן תורה, נמסר לנו שיהושע הוא "משרת משה" (שמ' כד:ג), ומתוקף כך עלה עימו למורדות הר סיני במהלך טקס מתן תורה. פירוט מסוים של תפקידו נמסר לאחר חטא העגל: "וּמִשְׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל" (שם לג:יא).

בסיפור המרגלים יהושע מתגלה כדמות בעלת אמירה. יחד עם כלב הוא ניצב מול העם הרוצה לשוב מצרימה מפחד יושבי הארץ: "וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה מִן הַתְּרִים אֶת הָאָרֶץ קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם. וַיֹּאמְרוּ ... אִם חָפֵץ בָּנוּ ה' וְהִבִּיא אֶתָּנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְנִתְּנָה לָנוּ" (במ' יד:ו-ח).

חרף מעלות אלו, לא תלה המדרש את בחירתו של יהושע אלא במסירותו כלפי משה. כנראה שחז"ל מצאו את ייחודו דווקא בתפקיד המשרת, וכך הדבר מוצג במדרשים השונים:

- הוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך, הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (במד"ר כא:יד).
- "וְשִׁמְרֵ אֲדָנָיו יִכְבְּד" (מש' כז:יח) – זה יהושע. שהיה משמש את משה ביום ובלילה... ומה שירות היה משרתו? היה נוטל את הדלי ואת הבלנרים ומוליכו לפניו לבית המרחץ... היה משכים בכל יום ובורר את הגס שבמן ואומר: זה לרבי משה" (אוצר המדרשים, אייזנשטיין, צדקות, עמוד 499).

על פי המדרשים, יהושע היה משרת במובן הפשוט ביותר של המילה, ואף על פי כן הוא נבחר להנהגה. הסיבה לכך היא תפיסה יהודית מוכרת: "גדול שימושה של תורה יותר מלימודה" (ברכות ז ע"ב). הרעיון העומד מאחורי תפיסה זו הוא, שליווי צמוד של אדם גדול מאפשר לימוד איכותי של דרך ההנהגה הראויה יותר מאשר לימוד תיאורטי של הלכה, מנהג וערכים. השימוש מאפשר למידה של הניואנסים הקטנים של החיים: הדרך שבה אומרים דברים, מתי שותקים, מתי בוכים וכדומה, וכל זה אינו נלמד אלא בליווי יומיומי של המנהיג.

אלא שעם כל זאת, הבחירה ביהושע לא הייתה פשוטה לעם. ולכן המדרש מוסיף, שערב מותו ערך